

**2ND
INTERNATIONAL
BAKU CONFERENCE ON
SCIENTIFIC RESEARCH**

April 28-30, 2021
Baku Odlar Yurdu University, Azerbaijan

THE BOOK OF FULL TEXTS/ VOLUME-III

EDITORS

**Prof. Dr. Terlan ABDULLAYEV
Assoc. Prof. Dr. Rahib İMAMGULUYEV**

ISBN: 978-605-70554-6-0

2nd INTERNATIONAL BAKU CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCH

April 28-30, 2021

Baku Odlar Yurdu University, Azerbaijan

THE BOOK OF FULL TEXTS/ VOLUME-III

EDITORS

Prof. Dr. Terlan ABDULLAYEV
Assoc. Prof. Dr. Rahib İMAMGULUYEV

All rights of this book belong to
IKSAD GLOBAL Publishing House Authors are
responsible both ethically and juridically
IKSAD GLOBAL Publications - 2021©

Issued: 15.05.2021

ISBN: 978-605-70554-6-0

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

2nd INTERNATIONAL BAKU CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCH

DATE AND PLACE

April 28-30, 2021- Baku Odlar Yurdu University, AZERBAIJAN

ORGANIZATION

Institute of Economic Development and Social Research (IKSAD)
Baku Odlar Yurdu University

HONORARY PRESIDENT OF CONFERENCE

Prof. Dr. Ahmed VELIYEV

HEAD OF ORGANIZING COMMITTEE

Dr. Samir VELIYEV

HEAD OF SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Munir VELIYEV

GENERAL COORDINATOR

Merve KIDIRYUZ

PARTICIPANTS COUNTRIES

TURKEY (125 paper)

AZERBAIJAN, MOROCCO, KKTC, SLOVENIA, GERMANY, BULGARIA, TAIWAN, RUSSIA, SAUDI ARABIA, TUNISIA, LATVIA, CHINA, GREECE, EGYPT, MALAYSIA, FRANCE, HUNGARY, BRAZIL, SOUTH AFRICA, BOTSWANA, KUWAIT, UZBEKISTAN, ROMANIA, INDIA, PAKISTAN, UNITED ARAB EMIRATES, IRAQ, NIGERIA, INDONESIA, ALGERIA, IRAN, KAZAKHISTAN, BANGLADESH, OMAN, QATAR **(126 paper)**

Total Accepted Article:251

Total Rejected Papers: 38

*All applications have undergone a double-blind peer review process

Hall-1, Session-3

29.04.2021, Thursday

Baku Time
17⁰⁰ : 19³⁰

Ankara Time
16⁰⁰ : 18³⁰

ID: 811 8291 4235
Password: 020202

MODERATOR: Prof. Dr. Ramazan BICER

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Recep ÖNAL	<i>Giresun University</i>	AN ASSESSMENT OF THE RELIGIOUS AND SOCIO-CULTURAL PROBLEMS OF MUSLIM IMMIGRANTS LIVING IN EUROPE: THE CASE OF NORWAY
Assoc. Prof. Dr. Recep ÖNAL	<i>Giresun University</i>	IMAM BIRGIVİ'S BASIC VIEWS ON FAITH AND ITS NATURE
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU	<i>Ankara University</i>	COVID-19 OR GENERATION C: FICTION OR REALITY?
Assoc. Prof. Dr. Mehmet TÖZLÜYURT	<i>Yozgat Bozok University</i>	THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES THAT HUMANITY IS CALLED TO ITSELF
Assoc. Prof. Dr. İsmail PIRLANTA	<i>Yozgat Bozok University</i>	THE IMPORTANCE OF KHORASAN REGION IN STRUGGLE BETWEEN THE GHAZNAVIDS AND SALJUQIDS
Prof. Dr. Ramazan BICER Merve BASILKAN	<i>Sakarya University</i>	REFLECTION OF PROPHET'S MIRACLES TO OUR AGE
Hossein Falsafi	<i>Islamic Azad University (Iran)</i>	SCIENCE, AS A UNIVERSAL TALE
Res. Assist. Saffet CENGİZ	<i>KTO Karatay University</i>	A THEOREM OF FURUQ IN LANGUAGE AND THE METHOD OF EBU HILAL AL-ASKERI IN APPROACHING WORDS
Nurşərəf Tağıyeva	<i>Baku State University (Azerbaijan)</i>	ESTABLISHMENT OF MEDIA MANAGEMENT CONCEPT IN AZERBAIJAN AND FACTORS CONDITIONING ITS DEVELOPMENT
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ	<i>Yozgat Bozok University</i>	THE INNOCENCE OF THE PROPHETS IN THE CONTEXT OF THE QUR'ÂN AND THE TORAH

2nd INTERNATIONAL BAKU CONFERENCE ON SCIENTIFIC RESEARCH

Mohammed Alavi Sharul Sham Dol	FOR SELF-SUSTAINABLE OFFSHORE MARICULTURE: THE CONCEPTUAL DESIGN	
Omar Dagdag Mustapha El Gouri	ANTICORROSIVE PERFORMANCE OF NEW EPOXY-AMINE COATINGS BASED ON ZINC PHOSPHATE TETRAHYDRATE AS A NONTOXIC PIGMENT FOR CARBON STEEL IN NA ₂ CO ₃ MEDIUM	97
Ömer SABUNCU	LIFE AND PERSONALITY OF SAID B. ZAYD	99
Ömer SABUNCU	LIFE AND COMMAND OF ABŪ UBEYDE B. CERRÂH	110
Ömer SABUNCU	VERSES AND HADITHS ABOUT ABŪ BAKR	124
Özcan BEKTAŞ Aydın BÜYÜKSARAÇ	SEISMIC MICROZONATION IN LAND AND URBAN PLANNING	136
Özlem EMİR ÇOBAN Mehmet Zülfü ÇOBAN	EFFECT OF EDIBLE COATING INCORPORATED WITH OLIVE LEAF EXTRACT ON THE QUALITY OF REFRIGERATED RAINBOW TROUT FILLET	147
Özüm ERKİN GEYİKTEPE	DANGEROUS MATERIAL EVENTS THAT MAY OCCUR IN NATURAL DISASTERS	157
Pelin DERELİ Mustafa BAŞARAN	THE EFFECTS OF ANIMATION AIDED TEACHING METHOD IN PRIMARY SCHOOL SECOND GRADE LEVEL ON WRITING SKILLS	171
Ramazan BICER Merve BASILKAN	REFLECTION OF PROPHET'S MIRACLES TO OUR AGE	182
Raphael MWANU Olanrewaju Isola FATOKI	INFLUENCE OF BANKING INSTITUTIONS ON DEVELOPMENT OF GREEN FINANCE IN KENYA	194
Recep ÖNAL	AN ASSESSMENT OF THE RELIGIOUS AND SOCIO-CULTURAL PROBLEMS OF MUSLIM IMMIGRANTS LIVING IN EUROPE: THE CASE OF NORWAY	214
Recep ÖNAL	IMAM BIRGIVİ'S BASIC VIEWS ON FAITH AND ITS NATURE	241
Revina Arzu Novruz qızı	TOWARDS TO THE FLUENT SPEECH WITHOUT ACCENT IN THE FOREIGN LANGUAGE: STRATEGIES AND METHODS	260
Ruhi KAYA Dilek ÖZTAŞ Abdullah YILDIZBAŞI Ergün ERASLAN	OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY IN WELDING	266
Rzgar Farooq RASHID	EVALUATION OF WATER QUALITY OF	276

İMAM BİRGİVÎ'NİN İMAN VE MAHİYETİNE YÖNELİK TEMEL GÖRÜŞLERİ*

İMAM BIRGIVÎ'S BASIC VIEWS ON FAITH AND ITS NATURE

Doç. Dr. Recep ÖNAL

Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

ORCID NO: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

İslam'ın ilk dönemlerden itibaren İslam mezhepleri tarafından üzerinde en çok tartışılan konuların başında iman kavramı ve mahiyetine ilişkin meseleler gelir. Bunun nedeni imanın Kur'an'ın en mühim terimlerinden birini teşkil etmesi, dinin merkezinde yer alması ve dinî hayatın bütün yönlerine bir anlam ve değer kazandırarak hem itikadî hem de hukukî ve siyasî bir anlam ifade etmesidir. İman ve mahiyetine dair yürütülen tartışmanın ana çerçevesini ise şu sorular oluşturmuştur: Bir Müslüman günah işledikten sonra da Müslüman olarak kalır mı? Yahut kurtuluşa ermek için yalnız iman yeterli mi, yoksa onun amellerle de kendisini göstermesi gerekir mi? İtikadî mezhepler bu soruların cevabını iman olgusunun mahiyetinde aramışlardır. Bu bağlamda iman ile küfür arasındaki ayrımın ne olması gerektiği, mümin, kâfir ve fâsik kelimelerinin sınırlarının nasıl belirleneceği meseleleri üzerinde durmuşlardır. Tartışmaların odağını ise imanın tanımı, iman-amel münasebeti, iman-İslam münasebeti, mukallidin imanı, imanda artma ve eksilme, imanda istisna, imanın yaratılmışlığı, imanın geçerli olma şartları vb. konular oluşturmuştur.

Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda yetiştirdiği Hanefî-Mâtürîdî bilginlerden biri olan İmam Birgivi'nin mezkûr konulara ilişkin temel görüşleri tespit edilecek, ayrıca konuyla ilgili Ehli Sünnet dışı mezheplere yönelttiği eleştirilere de yer verilecektir. Son olarak iman kavramı etrafında yürütülen tartışmaların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Din, İslam, İman, Ehl-i Sünnet, Birgivi

ABSTRACT

At the beginning of the most discussed issues by Islamic sects since the first periods are issues related to the concept and nature of faith. The reason for this is that the concept of faith is one of the most important terms of the Qur'an, it is at the center of religion and it has both itikadi and legal and political meaning, giving meaning and value to all aspects of religious life. The main framework of the discussion on faith and its nature was the following questions: Does a Muslim remain a Muslim after he has sinned? or is faith sufficient for salvation, or should he show himself through deeds? Islamic sects have sought the answer to these questions in the nature of the phenomenon of faith. In this context, they focused on the issues of what should be the distinction between faith and disbelief, and how to determine the boundaries of the words believer, infidel and ungodly. The focus of the discussions is the definition of faith, the relationship between faith and deeds, the relationship between faith and Islam, the faith of mukallidin, the increase and decrease in faith, the exception in faith, the creation of faith, the conditions for the validity of faith, etc. subjects consisted of. This article will determine

* Bu tebliğ, *İmam Birgivi'de Bilgi ve İnanç Paradigması* adlı çalışmamızdan istifade edilerek hazırlanmıştır.

Birgivi's basic views on the mentioned issues, as well as his criticism of non-Sunnah sects on this issue. Finally, a general assessment of the discussions conducted around the concept of faith will be made.

Keywords: Religion, Islam, Faith, Ahl al-Sunnah, Birgivi

GİRİŞ

Kelâm ilminde üzerinde en çok durulan konuların birini iman ve mahiyetine ilişkin meseleler teşkil etmektedir. Bunun nedeni imanın Kur'an'ın en mühim terimini ve Kur'anî düşüncenin çekirdeğini teşkil etmesidir (Izutsu, 2005: 17). Bu nedenle iman terimi dinin merkezinde yer alır ve dini hayatın bütün yönlerine bir anlam ve değer kazandırarak itikadî, hukukî ve siyasî bir anlam ifade eder (Yazıcıoğlu, 2001: 43). Nitekim Sıffin savaşı ve Emeviler'in sahneye çıkışıyla hilâfetin meşruiyeti üzerinde yapılan münakaşalar, halifede bulunması gereken nitelikleri belirtmek ve iman kavramı üzerinde durup, imanı açıklamaktan daha ziyade; onu düşmanlara karşı müdafaa için düşünmeye yönelik olmuştur (Gadret, 1982: 5/333). Çünkü iman; İslam ümmeti içerisinde “Vatandaşlık” hakkı anlamını taşımakta ve müminleri diğer insanlardan ayıran bir terimi ifade etmektedir. Dolayısıyla kebîre işleyen kişinin kurtuluşu, aynı anda günahkâr ve mümin olan kimsenin hukukî durumu ve hepsinden önemlisi kişinin imanı ile ilgili eleştiri, onu “İslam” ülkesinden çıkarma anlamına gelmekteydi (Câbirî, 1997:619). Bu çerçevede İslam düşünce tarihinde ortaya atılan ilk kelamî meselelerden biri şu olmuştur: Bir Müslüman günah işledikten sonra da Müslüman olarak kalır mı? Yahut kurtuluşa ermek için yalnız iman yeterli mi, yoksa onun amellerle de kendisini göstermesi gerekir mi? İtikadî mezhepler bu soruların cevabını iman olgusunun mahiyetinde aramışlar ve farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bilindiği kadarıyla Sıffin savaşı esnasında Hz. Ali'ye karşı ilk isyan eden ve İslam'da tekfir hareketini, dolayısıyla iman, kebire ve kâfir gibi kavramlarını kendi düşünce sistemine göre izah eden ve böylece iman tartışmasını başlatan ilk mezhep Hâricîler olmuştur (Nevbahtî, 2006: 37, 43; Şehristâni, ts.: 1/119; Ebû Zehra, 1996: 105). Hâricîler, her kebirinin küfür olduğunu, dolayısıyla kebir işleyen bir kimsenin Müslüman olarak kalamayacağını ve kendilerine muhalif olanların bulunduğu yerin dâr-ı küfür olduğunu belirterek mevcut idareye ve genel olarak İslam ümmetine karşı tekfir hareketini başlatmışlardır (Eş'ârî, 2006: 59 vd.; Şehristâni, ts.: 1/120). Hâricîler, Kur'an ve hadislerin zahirlerine kuru kuruya bağlanarak, kendileri gibi düşünmeyenleri hatta kendilerinden olanları bile tekfir etmişlerdir. Sıffin savaşı sırasında başı çeken bu grup, dinsel ve siyasal egemenliği kendinde toplayan bir makam tanımayıp başta Hz. Ali ve Muaviye olmak üzere bu savaşa katılan herkesi kâfir saymıştır (Nevbahtî, 2006: 43 vd.; Bağdâdî, 2007: 81; Şehristâni, ts.: 1/113-115). Böylece mevcut idarenin (Emeviler'in) zulmetme ve adam öldürme gibi büyük günahlar işlemeleri sebebiyle günahkâr olduğuna inanan Hâricîler, hem Emeviler'i hem de onlara karşı savaşmayanları tekfir etmişlerdir (Bağdâdî, 2007: 90-92). Diğer taraftan İslamiyet'in doğru anlaşılıp tatbik edildiği ve ismi “Dâru'l İslam” olan tek yerin kendilerinin yaşadığı bölge olduğunu iddia etmişlerdir (Eş'ârî, 2006: 59, 256-257). Hâricîler'in karşı grubu tekfir etme ve onlarla savaşıma gibi tutumları iman ve mahiyeti

üzerinde çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasında ve bu meselenin itikadî bir sorun olarak gündeme gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Diğer taraftan Hâricîler gibi düşünmeyen ve iman kavramına farklı bir tarif getiren yeni bir grup (Mürchie) ortaya çıkmıştır. Bu grup, ameli niyet ve inançtan sonra ikinci derecede ele alarak, “Nasıl küfürle beraber taatın faydası yoksa imanla beraber mâsiyetin de zarar yoktur” fikrini savunmuştur (Şehristâni, ts.: 141). İmanı da “İnanılması gereken bütün hususları dil ile ikrar etmektir” şeklinde tarif ederek, Ehl-i kiblenin tamamını, imanlarını dilleriyle ikrar edişlerinden dolayı mümin olarak kabul etmek gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca kebire sahibinin bu dünyada iken cennetlik veya cehennemlik olduğuna yönelik herhangi bir hükmün verilemeyeceğini, bu nedenle onun hükmünün kıyamet gününe bırakılması gerektiğini ifade etmiştir (Eş’ârî, 2006: 86; Nevbahtî, 2006: 33; Şehristâni, ts.: 141).

Hâricîler “iman’a” öznesi cihetinden baktıkları için yaklaşım tarzları hep olumsuz olmuştur. Yani onlar “kâfir kimdir?” sorusu ile işe başlamışlardır. Hâlbuki bu yeni grup (Mürchie) “mümin kimdir” sorusuna cevap vermeye çalışmıştır. Bundan dolayı Hâricîler İslam toplumunu oluşturan bireyleri tespit etmek ve mümini tanımlamak yerine, Müslüman toplumdaki kovulacak olanları belirlemeye çalışıp İslam toplumunu sürekli olarak kâfirlerden temizlemekle meşgul olmuşlardır (Akbulut, 1992: 260; Izutsu, 2005: 21-22). Mürchie ise ahlâki davranışın önemini inkâr etmiş, bunun yerine imanı veya toplumun üyeliğini önermişler, bunu ifade etmenin en güzel yolunun da, “imanla birlikte günahın zarar vermeyeceğini” söylemek olduğunu ileri sürmüşlerdir (Watt, 2005: 11/87).

Hicri III. asrın başında bir itikat mezhebi olarak zuhur eden, yeni bir grup (Mu’tezîle) ortaya çıkmıştır. Bu grup, ahlakî davranış konusunda ısrar eden Hâricîler’e yakın bir görüşü savunmuştur. Bu çerçevede kebire işleyen kimselerin ne Hâricîler’in iddia ettiği gibi kâfir, ne de Mürchie’nin iddia ettiği gibi mümin olduğunu iddia etmiştir. Böyle birinin iman ile küfür arasında “fisk” denilen üçüncü bir merteye de olacağını savunarak farklı bir izah getirmiştir (Kâdî Abdülcebbar, 2001: 471, 484; Hayyât, 1993: 164-165). Her iki görüş arasında orta bir yerde duran Mu’tezîle, “Kebire işleyen kimse imandan çıkar ama küfre de girmez. Küfür ile iman arasında bir yerde bulunur. Şayet ölüncüye kadar tövbe ederse imana döner ve sevap ve mükâfatı hak eder. Tövbe etmeden bu dünyadan ayrılırsa cehennemde ebedî olarak kalır.” (Kâdî Abdülcebbar, 2001: 450-451; Suphi, 1985: 1/163) şeklinde bir izah getirmiştir.

Ehl-i Sünnet âlimleri ise Hâriciyye, Mu’tezîle ve Mürchie gibi mezheplerin konuya ilişkin görüşler arasında orta yolu bulmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede ihtilafli konularda daha duyarlı ve temkinli davranmış, kebire işleyeni kâfir değil, günahkar mümin kabul ederek ümmetin içine dahil etmişlerdir (Eş’ârî, 2006: 171-172). Böylelikle İslam toplumunun birlik ve bütünlüğünü korumaya son derece özen göstererek orta yolu bulmaya gayret etmişlerdir (Önal, 2015: 39/123 vd.).

İmam Birgivî detelif ettiği eserlerinin değişik yerlerinde de bu tartışmalı konular hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Onun bu açıklamalarından hareketle söz konusu meselelere ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. İMANIN TARİFİ

Lügatte “e-m-n” fiili, her türlü korku ve şüpheden uzak, emniyette ve güvende olmak manasına gelir. Bu anlamındaki “e-m-n” kökünden türeyen iman, güven ve emniyet duygusu içinde birine güvenmeyi, inanmayı ve onu tasdik etmeyi ifade eder (Râgıb el-İsfahânî, 2002: 30; Fîrûzâbâdî, 2007: 62). Dilde, iman kelimesinin “bir sözün doğruluğunu tasdik etmek ve onaylamak” anlamına geldiği hususunda İslam âlimleri arasında ihtilaf yoktur (Fahreddîn er-Râzî, 2002: 269; Cüveynî, 1995: 158-159).

Şeriat ıstılahında ise iman; Hz. Peygamber’i, Allah Teâlâ’dan getirdiği zarurî ve kesin olarak bilinen her konuda şeksiz olarak kalp ile tasdik etmek, onun haber verdiği şeylerin tümünü tereddütsüz kabul edip bunların doğru olduğuna gönülden inanmak demektir (Taftazânî, 1991: 277). Bu tanımın dışında imanın şer’î manasına dair farklı tanımlamalar da yapılmıştır. Yapılan bu tanımlamalarda “tasdik”, “ikrar” ve “amel” kavramları belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda “tasdik” eylemi kalbe, ikrar dile, amel de organlara atfedilmiştir. Bu tanımlarda ön plana çıkan şey, nassı ve bunu haber vereni kalben doğrulama, bu doğrulamayı dil ile ifade etme ve fiillerle gerçekleştirilmedir (Ay, 2011: 53). İslam mezhepleri imanın teorik ve pratik boyutun varlığına işaret eden bu kavramlardan hareketle imanı birbirinden farklı şekillerde tanımlamışlardır.

İmam Birgivî de eserlerinde bu konuya temas etmiş, imanın tanımı ve mahiyetine dair ileri sürülen farklı görüşleri nakletmiştir. Bu bağlamda Hâriciyye, Mürcie, Kerrâmiyye, Cebriyye ve Mu‘tezîle gibi mezheplerin görüşlerine yer vermiş ve bunların yanlışlığını çeşitli açılardan eleştirmiştir (Birgivî, 2011: 97 vd.; a.mlf. ts.a:vr. 12a-12b, 18b, 81b).

Birgivî, konuyla ilgili Sünnî âlimlerin de görüşlerini ayrıntılı olarak nakletmiştir. Onun naklettiği bu bilgilere göre Ebü'l-Hasen b. Abdilkerîm el-Pezdevî (ö. 482/1089) ve Şemsü'l-Eimme Muhammed es-Serahsî (ö. 483/1090) gibi ilk dönem Hanefî fıkıhçıları, imanı “kalbin tasdiki ve dilin ikrarı” olarak tanımlamışlardır. Fakat buradaki ikrarın zâid bir rükün olduğunu, bu nedenle herhangi bir özür durumu söz konusu olduğunda ikrar şartının düşebileceğini savunmuşlardır (Birgivî, ts.a:vr. 12a-12b.). Birgivî’nin naklettiği bu görüş, aynı zamanda Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Kemaleddin el-Beyâdî (ö. 1098/1687) tarafından da savunulmuştur (Ebû Hanîfe, 2002: 58; Ali el-Kârî, 1981: 207; Kılavuz, 1996: 33). Ayrıca ilk Kaderiyye âlimlerinden Gaylân ed-Dımaşkî’nin (ö. 120/738) görüşlerini temsil eden Gaylâniyye ile Huseyn b. Muhammed en-Neccâr’a (ö. 230/844-5) tabi olan Neccâriyye mezhepleri de imanı: “Allah’ı, peygamberlerini ve farzlarını bilmek, Allah’a boyun eğmek ve dil ile ikrar etmektir. Bunlarla ilgili deliller kendisine ulaştıktan sonra, bu hususlardan birini bilmeyen veya bildiği halde tasdik etmeyen kişi, küfre girmiştir.” şeklinde açıklayarak bu gruba dâhil olmuşlardır (Eş’arî, 2006: 88; Bağdâdî, 2007: 205).

Öte yandan Birgivî, muhakkik âlimlerin çoğunluğunun “...İşte onlar ki, (Allah) onların kalplerinin içine îmânı yazdı...” (Mücâdele 58/22)âyetini delil göstererek imanı “inanılması gereken hususları sadece kalben tasdik etmek” şeklinde olarak tarif ettiklerini, ikrarı ise İslam’ın emir ve hükümlerinin tatbiki için gerekli gördüklerini söylemiştir (Birgivî, ts.a: vr.

12a-12b). Birgivî'nin isim vermeden naklettiği bu görüş Ehl-i Sünnet'in iki önemli kolu olan Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye âlimleri tarafından savunulmuştur. Buradan da anlaşıldığı üzere bu görüş sahipleri, dil ile ikrarı dünyevî hükümlerin yerine getirilmesi için gerekli olduğu gerekçesiyle imanın aslî bir unsuru olarak kabul etmemişler, böylece imanın tanımı konusunda ilk dönem Hanefî fıkıhçıların farklı düşünmüşlerdir. Yapılan bu iki tanımda dikkat çeken husus ise gerek ilk dönem Hanefî fıkıhçıları gerekse sonraki Ehl-i Sünnet âlimlerinin ameli imandan bir cüz olarak değerlendirmemiş olmalarıdır.

Yine bu çerçevede Birgivî, muhaddislerin çoğunluğu, Ebû Amr Evzâî (ö. 157/774), İmam Mâlik (ö. 179/795) ve İmam Şâfiî (ö. 204/819) ile Mu'tezile ve Hâricîlerin imanını "Hakk'a kalben itikat etmek, bunu dil ile ikrar etmek ve iman gereğince amel etmek" şeklinde tanımladıklarını belirtir (Birgivî, ts.a:vr. 12a-12b). Birgivî'nin naklettiği bu görüş aynı zamanda Zeydiyye âlimleri ile Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Ebû Tâlip el-Mekkî (ö. 386/966) ve İbn Teymiyye gibi âlimler tarafından da benimsenmiştir (Eş'arî, 2006: 157-158; İbn Hazm, 1999: 2/209; Nesefî, 2004: 2/404; Cüveynî, 1995: 158-159; Kılavuz, 2004: 45). Bu tanıma göre imanın itikat, ikrar ve amel olmak üzere üç rüknü bulunmaktadır. Bu rükünlerden birisi bulunmadığı takdirde kişi iman dairesinden çıkar. Bu duruma dikkat çeken Birgivî, bu tanıma göre her kim diliyle ikrar edip amel eder, fakat itikad etmez ise "münafık"; (Gerçeği bildiği halde inatçılık edip, imkânı olmasına rağmen) diliyle ikrar etmezse "kâfir"; itikad edip amel etmezse "fâsık" olacağını söyler. Fakat Birgivî, burada fâsıkın dinî konumu ile ilgili farklı görüşlerin benimsediğine işaret ederek, mezheplerin şu görüşlerini nakleder: Böyle birisi (fâsık), Hâricîlere göre kâfir; Hasan Basrî'ye göre münafık; Mu'tezile'ye göre ne mümin ne kâfirdir. Ayrıca Mu'tezile bu kişi hakkında şunu da iddia etmiştir: Fâsıkın imanını durdurulmuştur. Eğer tevbe ederse mümin, tevbe etmeden ölürse kâfir olarak ölür. Onların fâsık ile ilgili bu görüşlerine katılmayan Birgivî, Ehl-i Sünnet âlimlerinin fâsıkı mümin kabul ettiğini söyler (Birgivî, ts.a: vr. 12a-12b). Zira o, fâsık kavramını da bu görüş doğrultusunda açıklar. Ona göre böyle bir kişi işlediği günahı hoşlanmadığı halde ya da alışkanlıktan ötürü aldırış etmeden işlemişse günahkâr mümin, helal görerek işlemişse kâfir olur (Birgivî, ts.a:vr. 38b).

Birgivî, imanın "inanılması gereken hususları kalbin tasdiki olmaksızın, dil ile ikrar etmek" şeklinde tarif edildiğini de söyler (Birgivî, ts.b: vr. 84a). Bu tanıma göre kalp ile tasdik etmek iman olmadığı gibi dil ile ikrarın dışında hiçbir şey iman değildir. Kişinin kalbi ile tasdik etmemesi, bir takım taatları ve ibadetleri yerine getirmemesi onun imanına hiçbir engel teşkil etmez, önemli olan dilin tasdik etmesidir. Küfür ise Allah'ı dil ile tanımama ve dil ile inkâr etmekten ibarettir. Birgivî'nin herhangi bir mezhep ismi vermeden naklettiği bu görüş, Mürcie ve Kerrâmiyye tarafından savunulmuştur (Önal, 2015: 121-146). Birgivî'ye göre onların bu iman tanımı batıl ve geçersizdir. Çünkü iman, sadece bilmek ve dilin ikrarı olsaydı, bu durumda bütün münafıkların mümin olması gerekirdi. Halbuki Allah Teâlâ münafıklar hakkında "...Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir."(Münâfikûn 63/1) buyurmaktadır (Birgivî, ts.b:vr. 84a). Kaldı ki onların bu anlayışına göre Allah'ı, kitaplarını, peygamberlerini ve diğer iman esaslarını kalben inkâr ettiği halde diliyle ikrâr

eden kimseyi gerçek mümin kabul etmek gerekir. Bu durumda Hz. Peygamber'in zamanındaki münafıklar da kâfir değil, gerçek mümin sayılmalıdır. Halbuki Birgivî'ye göre “İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde ‘Allah’a ve âhiret gününe inandık’ derler.” (Bakara 2/8) âyetinde de ifade edildiği üzere münafıklar, dilleriyle ikrâr ettikleri halde kalpleriyle iman etmemiş kimselerdir. Birgivî, bu âyetin Kerrâmîlerin “iman sadece dil ile ikrardır” şeklindeki görüşlerini geçersiz kıldığını belirtir (Birgivî, ts.a:vr. 18b).

İmanın “Allah’ı, peygamberlerini ve Allah’tan gelen her şeyi tasdik olmaksızın kalben bilmektir” şeklinde de tanımlandığını ifade eden Birgivî, bu tanıma da geçersiz sayar (Birgivî, ts.b: vr. 84a). Çünkü iman sadece kalben bilmek olsaydı, bu durumda da Ehl-i Kitabın imanı da geçerli olur, hepsi mümin sayılırdı. Halbuki Kur’an’da onlar hakkında: “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Resûlullah’ı) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar.” (En’âm 6/20) buyurmuştur. Buradan hareketle Birgivî, Ehl-i Kitab’ın Hz. Peygamber’i kendi öz oğullarını bildikleri gibi bildiklerini, ancak kalpleriyle tasdik etmedikleri için mümin olmadıklarına dikkat çeker (Birgivî, ts.b:vr. 84a).

İman ile ilgili ileri sürülen bu görüşleri nakleden Birgivî, kendi görüşü olarak imanı, “Allah Teâlâ tarafından kendisine gönderildiği kesin olarak bilinen bütün hususlarda Hz. Peygamber’i kalben tasdik ve dil ile ikrar etmek” şeklinde tanımlar (Birgivî, ts.c: vr. 297a; a.mlf., 1964: 26; a.mlf., 2011: 83). *et-Tarikatü'l-Muhammediyye* eserinde de imanı “Hz. Muhammed’in getirdiği bütün şeyleri kalben tasdik etmek ve hakikaten ve hükmen veya yalnız hükmen bir mani olmadığı zaman dil ile ikrar etmek” diye tarif eder (Birgivî, 2011: 162). Bu bakımdan Birgivî, imanın tanımı konusunda yaptığı bu tanımla Mâtürîdiyye ve Eş’ariyye âlimlerinden farklı düşünmüş, bu konuda ilk dönem Hanefî fıkıhçılarının görüşünü benimsemiştir. Ona göre imanın biri tasdik diğeri de ikrar olmak üzere iki rüknü vardır. Bunlardan biri bulunmadığı takdirde kişi, iman etmiş sayılmamaktadır. Birgivî, bu durumu şu şekilde açıklar: Bir kimse Allah Teâlâ’nın birliğini kalbiyle tasdik etse, dil ile ikrar etmese, bu kimse iman etmiş olmaz. Ya da dili ile ikrar edip kalbiyle tasdik etmese yine mümin sayılmaz (Birgivî, 2015: 73, 92; a.mlf., ts.b: vr. 83a). Dolayısıyla ona göre kişinin Allah katında gerçek mümin sayılabilmesi için inanılacak hususları kalben tasdik ve dil ile ikrar etmesi gerekir. Yine bu bağlamda mârifetteki on makamın dördüncüsü olarak “kalbin tasdiki” ve “dilinin ikrarı” olduğunu belirten Birgivî, iman edilecek hususları da şu şekilde özetler: “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kıyamet gününe, hayır ve şerrin Allah’ın takdiri, dilemesi ve yaratması ile olduğuna iman ettim.” (Birgivî, 1964: 26;a.mlf.,2015: 73, 87).

Birgivî, *er-Risâletü'l-İ’tikâdiyye*’de ise iman esaslarını: “Allah’ın varlığına, birliğine, eşi, benzeri ve ortağı olmadığına, hay ve gayyûm olduğuna, bütün kemal sıfatlara sahip bulunduğu; meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve kıyamet gününe iman ettim” şeklinde açıklar (Birgivî, ts.b: vr. 83a-84b).

Birgivî, iman konusuna tasavvuf alanında telif ettiği *Makâmat* eserinde de ayrıntılı olarak temas eder. Burada insanların tek kurtuluş yolunun şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olmak üzere dört mertebeyi ve bunların ihtiva ettiği kırk makamı aşmaktan geçtiğini ifade eden

Birgivî (Birgivî, 2015:71-92), dört mertebenin ilki olan şeriatın asıl, diğer üç mertebenin ise fer' olduğunu söyler. Dolayısıyla kurtuluşun ilk basamağının on makamdan oluşan şeriat mertebesi olduğunu, bu nedenle buna sıkı sıkıya bağlanması gerektiğinin altını çizer (Birgivî, 2015: 71-72). Ona göre şeriatteki makamların ilki ve en önemlisi ise Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna tereddütsüz iman etmek, inanılması gereken hususları kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etmektir. Bu açıklamayı yaptıktan sonra Birgivî, muhakkık âlimlerin (ilk dönem Hanefî âlimleri) imanı "Kalp ile tasdik dil ile ikrar etmek" şeklinde tarif ettiklerine dikkat çekerek imanın bu şekilde tarif edilmesinin hikmetini şu şekilde izah eder: "Allah'ın birliğini (vahdaniyetini) dili ile ikrar etmeyen bir kişi mutlak olarak kâfir olacağından kaynaklanmaktadır. Yine aynı şekilde dil ile ikrar edip kalbiyle tasdik etmeyen kişi münafık sayılmaktadır. Münafık olan kimse ise "Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar." (Nisâ 4/145) ayetinde ifade edildiği üzere cehennemde en alt tabakada olacaktır (Birgivî, 2015: 73).

Diğer taraftan o, kalbin tasdiki ve dilin ikrarının önemini *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* eserinde de şöyle açıklar: "Dilin durumu da kalp gibi en büyük ve ehemmiyetli durumlardandır. Bunun içindir ki kişinin kemali ermesi iki küçük parçası olan kalp ve dil iledir. Bu bakımdan selef âlimleri bu ikisine fazlasıyla önem vermiş, diğer organlardan ziyade bu ikisi ile meşgul olmuşlardır... Bu nedenle Ey hakikat yolcusu! Sana gereken dili küfür ve ona yakın olan şeylerden, yalan, gıybet vb. afetlerden korumaktır." (Birgivî, 2011:444).

2. İMAN-AMEL MÜNASEBETİ

İman konusu ile ilgili olarak tartışılan bir diğer önemli mesele de iman-amel münasebeti meselesidir. Hâriciyye, Mu'tezile ve bazı selef âlimlerinin imanı "kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve taatları işlemek" şeklinde tarif ettiklerini daha önce zikretmiştik. Onlar bu tanım gereği, ameli imandan bir cüz kabul etmişlerdir. Bu tanıma göre rükünlerden birisi bulunmadığı takdirde kişi iman dairesinden çıkar. Hâricîler, günah işleyen veya ameli terk eden kişinin küfre girdiğini ve cehennemde ebedî kalacağını ileri sürmüşlerdir. Mu'tezile ise bu kişinin imandan çıktığını ama küfre girmediğini, iki konum (iman ve küfür) arasında bir konumda (*el-menzile beyne'l-menziletayn*) yer aldığını; Selef âlimleri ve Ehl-i Hadis (Selefiyye) ise Ehl-i kiblede, zina ve hırsızlık vb. gibi büyük günah işleyenlerin kâfir değil, günahkâr mümin sayılacağını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla Selef âlimleri ve Ehl-i Hadis, her ne kadar amelleri imana dahil etmiş olsalar da iman-amel ilişkisi hususunda ameli terk edenleri günahkar mümin kabul ettikleri için Mu'tezilî ve Hâricî görüşten ayrılmışlardır. İlk dönem Hanefî fıkıhçıları, imanı "kalbin tasdiki ve dilin ikrarı"; Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye âlimleri de "kalbin tasdiki" şeklinde tanımladıkları için her iki görüş sahipleri de ameli imandan bir cüz kabul etmemişlerdir. Bununla birlikte, imanın korunması ve olgunluğa erişmesi için amelin gerekli ve lüzumlu olduğu üzerinde önemle durmuşlardır (Kılavuz, 2004: 48-50).

Birgivî ise imanı, "kalp ile tasdik ve dil ile ikrar" şeklinde tanımlayarak, ameli imandan bir cüz kabul etmemiş, ayrı bir kategoride değerlendirmiştir (Birgivî, 1964: 26; a. mlf., 2011:83). Ayrıca Bakara 2/82. âyetini tefsir ederken, kelimcilerin çoğunluğu, muhaddislerin tamamı ve

İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Evzâî gibi selef âlimlerinin çoğunluğunun “amelin imandan bir cüz olduğunu” savunduklarını söylemiştir. Onların bu görüşüne katılmayan Birgivî, görüşlerinin yanlışlığını “*İman edenler ve salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir...*” (Bakara 2/82) meâlindeki âyet çerçevesinde ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre bu âyet, amelleri iman olarak değerlendirip kabul edenlere karşı bir delildir. Çünkü âyette geçen atıf vâvıyla amel imandan ayrı zikredilip, ona atfedilmiş; dolayısıyla ameller imana dahil edilmemiştir. Bununla birlikte Birgivî, yukarıda görüşlerini naklettiği selef âlimlerinin, her ne kadar amelleri imana dahil etmiş olsalarda ameli terk eden kişiyi - Mu‘tezile ve Hâricîlerin aksine- mümin kabul ettiklerini ve işlediği günah sebebiyle cehennemde ebedî kalmayacağını, cezasını çektikten sonra cennete gireceğini savunduklarını belirtir (Birgivî, ts.a:vr. 81b).

Öte yandan Birgivî, *er-Risâletü'l-İ'tikâdiyye* eserinde de bu konuya yer vermiş, imanın amelden farklı olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre iman ismi tasdik, ikrar ve amellerden teşekkül etmiş olsaydı, amelin düştüğü durumlarda iman da düşmesi gerekirdi. Örneğin hayızlı iken bir kadından namaz gibi ibadetlerin bir kısmı kalktığı zaman o kadından iman da katlığını söylemek gerekirdi. Halbuki İslam âlimleri, amellerin kalkmasıyla iman kalmayacağı ve yok olmayacağı hususunda icma etmişlerdir (Birgivî, ts.b: vr. 84a).

Konuyla ilgili olarak özellikle ameli imanın bir cüzü kabul eden Hâriciyye'nin görüşlerine de yer veren Birgivî, onları bu görüşleri nedeniyle de eleştirmiştir. Bu çerçevede Birgivî, Hâricîler ile ilgili olarak onların Allah'ın kitabından hiçbir şeyi reddetmediklerini; fakat namaz, zekât ve oruç gibi farz ve vacipler ile bütün amelleri imandan saydıklarını; bunlardan birini (ameli) terk eden kişiyi kâfir kabul ettiklerini söylemiştir. Bu bağlamda Birgivî, onların “bir kişi zina ederken veya içki içerken imandan çıkar ve küfre girer.” şeklinde bir iddiada bulduklarını, bu sebeple hata edip, yanlış tevilde bulduklarını belirtmiştir. Buradan hareketle Birgivî, Hâricîleribu görüşleri benimsedikleri için Ehl-i Bid‘at kabul etmek ve onların bu tür batıl görüşlerinden ve şerlerinden kaçınmak gerektiğini ifade etmiştir (Birgivî, 2011: 98-99).

Bu açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Birgivî, bu konuda imanı tasdik ve ikrâr olarak kabul eden ve amelleri imandan ayrı olarak değerlendiren Hanefî-Mâtürîdî geleneğini devam ettirmiş; Hâriciyye, Mu‘tezile ve Ehl-i Hadis'in (Selefiyye-Hanbeliyye) amelleri imana dâhil etmelerini ise reddetmiştir.

Birgivî her ne kadar amelleri imana dahil etmese de amellerin önemi ve gerekliliği üzerinde durmayı da ihmal etmemiştir. Ona göre farz ve vacip gibi amelleri terk etmek kişiyi imandan çıkarmasa da, iman kemale ermesi ve muhafazası için amel gereklidir. Çünkü iman, mümin kişiyi güzel ameller yapmaya yöneltir. Bu nedenle imanla amel arasında sıkı bir bağ vardır ve birbirini tamamlayan iki ayrı husus olarak değerlendirmek gerekir. Birgivî, sadece inanılması gereken hususları kalbin tasdiki ve dilin ikrarı ile yetinilmemesi gerektiğini, bunun yanı sıra günahlardan sakınmanın gerekliliğini ve taatları yerine getirmenin önemini şu şekilde açıklar:

“...Allah Teâlâ'nın her bir âdemoğlu için üç yüz melek görevlendirdiğini tasdik etmek ile gerçekleşir. Senin yanında birisi olduğunda kötü bir iş yapmaktan hayâ edersin. Ancak yanında birisi olmadığında hemen o kötü işi yapar, Allah'ın meleklerinden hayâ etmezsin. Senin Allah'ın meleklerini tasdik neredede kaldı! O'nun kitabını tasdik etmek iman gereklereindir. İçindeki buyruk ve yasaklar haktır ve doğrudur. Sen bu gerçeği ikrar etmene rağmen, o mukaddes kitabın içindeki buyruk ve yasalara değer vermiyorsun. İtibar etmiyor, Allah'ın emir ve yasaklarına kulak vermemekle azabından ve cezalandırmasından korkmuyorsun. Kalbin kibir, hased, tamahkârlık, gazap, gıybet ve alay etme vasıflarıyla doludur. Halbuki bu vasıflar, Mevlâ'nın mukaddes kitabında yasakladığı fena işlerdendir. Bu yasak işlerin men edildiği tasdik neredede kaldı! Çünkü bu kötü vasıflarla vasıflanmışsın.”(Birgivî, 2015:74).

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Birgivî, imanın muhafazası için amelin gerekli ve lüzumlu olduğuna, Müslümanların Allah'ın yasakladığı hususlardan sakınmaları ve emrettiği ibadet ve amelleri de hakkıyla yerine getirmeleri gerektiğine dikkat çekmiştir.

3. İMAN-İSLAM MÜNASEBETİ

Kelam geleneğinde iman konusu etrafında tartışılan bir diğer husus da iman ve İslam lafızlarının aynı mı yoksa birbirinden farklı birer lafız mı olduğu meselesidir.

İman lafzı lügatte “inanma, güvenme ve kalben tasdik etme”; İslam ise “teslim olma, kabul etme, rıza gösterme ve içten bağlı olma” manalarına gelir (Râgıp el-İsfahânî, 2002: 30; 248-249; Fîrûzâbâdî, 2007: 62, 634-635; İbnManzûr, 1119: 140, 2080). Bu iki kavramın lügat anlamları hakkında âlimler arasında ihtilaf yoktur. Konuya ilişkin ihtilaflar ıstılahî kullanımlarından kaynaklanmaktadır. Yani her iki lafızla ifade edilen mananın aynı olup olmadığı meselesidir. Bu konuda kelam âlimleri iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birincisi iman ile İslam'ın aynı anlamı ifade eden iki özdeş kavram olduğu yönündedir. Bu görüş Mu'tezile, Mâtürîdiyye, Mürcie ve bazı Selefiyye âlimleri tarafından ileri sürülmüştür (Mâtürîdî, 2009: 511-512; Kâdî Abdülcebbar, 2001: 476-477; Nesefî, 2004: 2/425; Sâbûnî, 2005:174). İkinci görüş ise iman ve İslam lafızlarının anlam ve mahiyet yönüyle birbirinden farklı oldukları yönündedir. Bu görüş de Eş'arîler ve Selefiyye'nin çoğunluğu tarafından benimsenmiştir (Eş'arî, 1994: 38; Cüveynî, 1995: 153; Şehristânî, ts.: 1/35; Taftazânî, 1991: 280 vd.).

Birgivî, iman ve İslam'ın etimolojik ve ıstılahî anlamları üzerinde durmamış, bunun yerine her iki kavramı “kalple inanmak (tasdik) ve dil ile ikrar etmek” şeklinde yorumlayarak, iman ve İslam'ın anlam bakımından bir olduğunu belirtmiştir. Nitekim o, bu görüşünü *Vasiyetnâmeve et-Tarikatü'l-Muhammediyye* eserlerinde özetle şu şekilde ifade etmiştir: “İman ve İslam birdir. İkisi de kalple inanmak ve dil ile ikrar etmektir. Hz. Muhammed'i Hak Teâlâ'dan getirdiği kesin olarak bilinen her şeyde tasdik ve ikrar etmektir.” (Birgivî, 1964: 26; a. mlf.,2011: 83). Birgivî, *er-Risâletü'l-İ'tikâdiyye*'de “Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, âhirette zıyan edenlerden olacaktır.”(Âl-i İmrân 3/85) âyetini de delil göstererek kendi görüşünü

temellendirmeye çalışır. Ona göre bu âyet, İslâm ile imanın aynı şeyler olduğuna delâlet eder. Zira âyette geçen “din” ifadesiyle kastedilen imandır. Eğer iman, İslâm’dan başka bir şey olsaydı Allah katında kabul edilmemesi gerekirdi. Halbuki imanın Allah katında kabul edileceği hususunda âyette de ifade edildiği üzere şüphe yoktur. Bu durum imanın İslâm’dan farklı olmadığını gösterir. Ayrıca Kur’an’da “*Allah nezdinde hak din İslâm’dır.*” (Âl-i İmrân 3//19) buyurularak din ile İslâm bir kabul edilmiştir. Her ikisiyle de kastedilen hiç şüphesiz Allah’ın dinidir. Allah’ın dini ise iman ve İslâm’dır. Eğer iman, İslâm’dan başka olsaydı Allah’ın dini olarak takdim edilmezdi. Halbuki bir önceki âyette din, iman olarak takdim edilmiştir. Dolayısıyla bu durum iman ile İslâm’ın bir olduğunu göstermektedir. Buna göre her mümin müslim, her müslim de mümin olmaktadır (Birgivî, ts.b:vr. 83b). Diğer taraftan Birgivî, *Makâmat* eserinde de şeriatteki on makamın ikincisi olarak İslâm’ı zikretmiş, söz konusu kavramı “Allah’tan başka yaratıcı olmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun resulü olduğuna şahitlik etmek, beş vakit namazı kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, Kâbe’yi ziyaret etmek” şeklinde yorumlamıştır (Birgivî, 2015: 77). Bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki Birgivî, iman-İslâm münasebeti konusunda her iki kavramı birbirinden farklı değerlendiren Eş’ariyye ve Selefiyye’nin görüşlerini kabul etmemiş, bunun yerine iman ve İslâm’ın aynı şeyler olduğunu savunan Mâtürîdiyye’nin görüşünü benimsemiştir.

4. MUKALLİDİN İMANI

İman konusu etrafında tartışılan bir diğer önemli konu da taklidî ve tahkikî iman meselesidir. Tartışmanın özünü ise taklidî imanın (mukallidü’l-imân) Allah katında geçerli olup olmadığı hususudur. Bu konuda iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki, temel itikadî konularda taklidî imanın caiz olmadığı, fakat mukallidin imanının sahit ve geçerli olduğu yöndedir. Bu görüş Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından savunulmuştur. Onlara göre mukallid, aklî araştırmayı ve delil elde etmeyi (nazar ve istidlâl) terk edişi nedeniyle günahkârdır. Ancak kendisinde tasdik eylemi bulunması nedeniyle mukallidin imanı sahit ve geçerlidir. Çünkü imanın özü tasdiktir. Mukallidde de tasdik olduğuna göre, onun imanı sahitir (Nesefî, 2012: 385). Bu nedenle mukallide Müslüman veya mümin ismi verilmelidir. Her ne kadar nazar ve istidlali terk ettiği için günahkâr olsa da iman ve diğer itaatleriyle Allah’a boyun eğmiştir. Bu nedenle taklid yoluyla iman eden mukallid, Allah katında Müslüman ve mümindir. Bununla birlikte âyetlerde emredilen nazar ve istidlâli (A’râf 7/185; Abese 80/17-20; Ğâşiye 88/17-19) terk etmesi nedeniyle âsi ve günahkâr olmuştur. Allah dilerse onun bu günahını affeder, dilerse cehennemde günahı miktarınca cezalandırır, daha sonra cennetine koyar (Nesefî, 2004: 1/41-42; Pezdevî, 1994: 219; Sâbûnî, 2005: 173-174).

Konuyla ilgili ileri sürülen ikinci yaklaşım ise nazar ve istidlâl terk edildiği için taklidî imanın sahit ve geçerli olmadığı yöndedir. Bu görüş de Mu‘tezile âlimleri tarafından ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Mu‘tezile âlimleri bu konuda kendi içinde ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı mukallidin imanını fisk karıştırılmadığı sürece geçerli kabul etmişlerdir. Bunlara göre mukallid, imanına fisk karıştırmış ise onun imanı geçerli olmaz. Bu kişi fâsık olur. Bazı Mu‘tezile âlimleri ise nazar ve istidlâli terk etmesi sebebiyle mukallidin imanını geçersiz kabul etmiş, bu kişinin mümin veya kâfir değil, fâsık olduğunu söylemişlerdir. Diğer

bir kısmı ise nazar ve istidlalinin kişiye farz kılındığını, bu farzı terk edenin kâfir olacağını söylemiştir. Bu görüşe göre taklidî imana sahip olan kişi, farz olan nazar ve istidlâli terk ettiği için küfre düşmüştür (Kâdî Abdülcebbar, 2001:31-33; Pezdevî, 1994: 219; Sâbûnî, 2005: 173-174; Neseî, 2012: 386). Dolayısıyla Mu'tezile'nin çoğunluğu taklidî imanı geçerli kabul etmemişler, mukallidi nazar ve istidlâli terk ettiği için ne mümin ne de kâfir kabul etmişlerdir; "el-Menzile Beyne'l-Menzileteyn" prensipleri gereğince mürtebib-i kebîre kapsamında değerlendirmişler ve bu kişiyi iman ve küfür arasında "fisk" mertebesinde yani fâsık olarak değerlendirmişlerdir.¹

Birgivî bu konuda Hanefî-Matürîdî çizgisini takip etmiş, onların görüşleri doğrultusunda açıklamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda o, mukallidin imanının sahil ve geçerli olduğunu, fakat vacip olan nazarı (akıl yürütmeyi) ve istidlâli (delil ile anlamayı) terk etmesi nedeniyle günahkâr olduğunu ifade etmiştir (Birgivî, 2011: 85; a.mlf. Birgivî, 1964: 26-27). Diğer taraftan Birgivî, taklid lafzını kalbin âfetleri arasında zikretmiş, kişinin bu afetten kurtulması gerektiğine dikkat çekmiş, taklidi de "delilsiz ve tahkiksiz (araştırma ve inceleme yapmaksızın) sadece hüsn-i zan besleyerek bir başkasına uymak" şeklinde tarif etmiştir. Ona göre böylesi bir taklid yani araştırma ve inceleme yapmaksızın birine uymak akaidde caiz değildir. Çünkü akaidde icmali iman (toptan iman etme) geçerli olsa da, Kur'an'ın birçok yerinde nazar, istidlâl ve itikat vb. konularda mukallidler (taklitçiler) kınanmıştır. Bu nedenle itikad hususunda en uygun olan, icmali iman yoluyla da olsa nazar ve istidlâlde bulunarak iman edilmesidir. O, bu görüşünü "*Göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın!). Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.*" (Yûnus, 10/101) mealindeki âyetle temellendirmeye çalışır. Ona bu âyette kâinat hakkında iyice düşünülmesi, tefekkür edilmesi ve ibret alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Birgivî, 2011: 176). Öte yandan Birgivî, Bakara 2/21. âyeti tefsir ederken tefekkür etmenin her müslümana yönelik bir emir olduğuna dikkat çeker. Ona göre bu âyette Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatların bilinmesi (mârifetullah) ancak yarattıklarına ve fiillerine ibretle bakmak ve bunlar üzerinde düşünüp, tefekkür etmekle mümkün olabileceğini söyler (Birgivî, ts.a: vr. 31a).

Birgivî, nazar ve istidlâlin önemine dikkat çekmek için aklî tefekkür ile iman etme arasında nasıl bir ilişki bulunduğu üzerinde durur ve aklın önemini ortaya koymak için şöyle bir soru sorar: "iman sorumluluğu, bedene mi yoksa ruha mı aittir?" Bu soruyu kendisi şu şekilde cevaplandırır: "İman sorumluluğu akla aittir. Çünkü akıl bedende sultan konumunda, iman ise onun vekili konumundadır. Sultan gittiğinde vekili kalmaz. Bir misal olarak şöyle denilebilir: İman hazinedir. Şeytan hırsızdır. Akıl bekçidir. Bekçi gittiğinde, hırsız hazinenin içinde olanları çalar. Yine şöyle bir misal verilebilir: İman koyun (sürüsü)dur. Akıl çobandır. Şeytan ise kurttur. Eğer çoban koyunu (sürüyü) terk ederse; kurt onu yer (Birgivî, 2015:73). Yine

¹ Allah'ı tanıma, bilme ve O'na imân etmede insanın üzerine farz olan ilk şeyin tefekkür, nazar, akıl yürütme ve istidlal olduğunu ifade eden Kâdî Abdülcebbar, imân esaslarında taklidin geçersiz olduğunu aklî ve naklî delillerle ayrıntılı olarak ispatlamaya çalışmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Kâdî Abdülcebbar, 2001: 15, 31-33.

şöyle bir misal ermek mümkündür: İman süttür. Akıl muhafızdır. Şeytan ise köpektir. Bunlar aynı ortamdadır. Eğer muhafız giderse, köpek sütü içer.” (Birgivî, 2015:74).

Öte yandan Birgivî, itikadî konularda bir kişinin nazar ve istidlâl de bulunması mümkün olmadığı durumda, o kişiye günah da olsa nazar ve istidlâl yapabilen kimseleri taklit etmesi gerektiğini söyler (Birgivî, 2011: 177). Konuyla ilgisi olması bakımından icmali ve tafsili iman meselesine de yer veren Birgivî, icmali imanı yeterli görür. Bu bakımdan ona göre tafsil lazım değildir ve bu nedenle mukallidin imanı sahihtir (Birgivî, 1964: 26). Sözelimi bir kimse iman edilmesi vacip olan şeyleri bilse ve bunlara itikat etse, fakat tafsili (ayrıntılı) olarak bunu açıklayamasa bile bu kişinin Müslüman olduğuna hükmedilir (Birgivî, 1964: 27). Dolayısıyla Birgivî'nin, aklî ve naklî delillere dayanmayan körü körüne imana karşı olduğu söylenebilir.

İtikadî meselelerde sadece taklid ile yetinen kimseyi (mukallidin) nazar ve istidlâli terk ettiği için günahkâr kabul eden ve itikatta taklidi caiz görmeyen Birgivî, amelî konularda taklidi caiz görür. Bununla birlikte amelî konularda uzun zamandan beri içtihat kapısının kapandığına dikkat çeken Birgivî (Birgivî, 2011: 176), fikhî mezheplerin ve müçtehitlerin görüşlerini bir araya toplayarak telif edilen her kitapla ya da âlim kisvesine bürünmüş herhangi birinin de sözünüle (fetvasıyla) amel etmenin caiz olmadığını söyler. Bu konuda dikkatli olunması gerektiğine işaret eden Birgivî, amelî konularda sahih rivayetleri toplayan muteber kitapları vücuda getiren güvenilir kimselere itibar edilmesi ve bu konuda titiz olunması gerektiğini vurgular (Birgivî, 2011: 177). Diğer taraftan itikadî konularda insanların Ehl-i Bid'atın inanç ve görüşlerinden uzak durmaları, bunların yerine sünnete ve icmaya en uygun olan Ehl-i Sünnet itikadına sınıksız sarılmaları gerektiğini belirtir (Birgivî, 2011: 177).

5. İMANDA ARTMA VE EKİİLME

Mezhep âlimlerinin iman ve mahiyeti kapsamında üzerinde durdukları bir diğer konu da imanda artma ve eksilmenin söz konusu olup olmadığı meselesidir. Mu'tezile, bazı âyetleri (Bakara 2/260; Enfâl 8/2; Tevbe 9/124; Fetih 48/4) delil göstererek imanın hem kemiyet (nicelik) hem de keyfiyet (nitelik) yönüyle artıp eksilebileceğini ileri sürmüştür (Taftazânî, 1991: 280 vd.; 2002: Suphi, 1985: 1/164). Bu anlayışa göre iman işlenen iyi amellerle artmakta, günahlarla eksilmektedir. Bu görüş Eş'arîlerin bir kısmı tarafından da benimsenmiştir (Cüveynî, 1995: 159-260; Bağdâdî, 1928: 252-253; Kılavuz, 2004: 55). Buna mukabil başta Ebû Hanîfe olmak üzere Mâtürîdî âlimleri ve Eş'arîlerin çoğunluğu konuya tasdik cihetinden yaklaşarak imanda her hangi bir artma veya eksilmenin olamayacağını savunmuşlardır (Ebû Hanîfe, 2002: 58; Mâtürîdî, 2009: 488-496; Eş'arî, 2000:78; Cüveynî, 1995: 159; Bağdâdî, 2007: 354). Bu yaklaşıma göre iman, inanılması gereken hususlar (nicelik) yönünden artmaz ve eksilmez. Çünkü iman, Hz. Peygamber'in getirdiği zorunlu olarak bilinen her şeyi tasdik etmenin adıdır (Fahredden er-Râzî, 2002: 269). Tasdik gerçekleşmezse zan ve şüphe ifade eder. Zan ise inanç makamında bir şey ifade etmez ve itikadî konularda da delil olamaz. Dolayısıyla iman denilen nesne ne merteleşmeyi ne de artma ve eksilmeyi kabul eder (Ali el-Kârî, 1981: 211). Bununla birlikte Eş'arî âlimlerden

bazıları, selef âlimleri, müteahhir selef âlimlerinden İbn Teymiyye ve Zahirilerden İbn Hazm (ö. 456/1064) ve hadis âlimlerinden İmam el-Buharî (ö. 256/870) imanın nitelik (keyfiyet) yönüyle artıp eksilebileceğini savunmuşlardır. Onlara göre kiminin imanı kuvvetli, kiminin zayıftır. Kiminin kâmil, kiminin noksandır, kimininki ilme'l-yakîn seviyesindedir, kiminin de ayne'l-yakîn veya hakka'l-yakîn seviyesindedir (Kılavuz, 2004: 55-56). Eğer böyle olmasaydı Hz. Peygamber'in imanı ile ümmetinden herhangi birinin imanı arasında eşitlik söz konusu olurdu. Bunun için Hz. İbrahim Allah Teâlâ'dan ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini, isteyince Cenab-ı Hakk'ın kendisine: “*Yoksa inanmadın mı?*” sorusu üzerine verdiği cevapta: “*Evet, inandım, fakat kalbimin mutmain olması için...*” (Bakara 2/260) demiştir. Bu şekilde imanın ziyadeliği, ona daha yüksek bir kuvvet vererek heyecan ve kemalini arttırmaktır (Gölcük ve Toprak, 2001: 127). Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi söz konusu âlimler imanın artıp eksilebileceği görüşünü benimseyerek, bu konudaki âyetleri zahirî manada anlamışlardır. Buna mukabil yukarıda da ifade edildiği üzere Mâtürîdîlerle Eş'arîler'in çoğunluğu ise imanı kalp ile tasdik dil ile ikrar etmek şeklinde tarif ettikleri için, imanın artıp eksilmesini mümkün görmemişlerdir.

İmam Birgivî, telif ettiği eserlerinde bu konuya temas etmiş, amellerin imandan ayrı olduğuna dikkat çekerek iman da artma veya eksilmenin söz konusu olamayacağını açıkça ifade etmiş, bu hususta da Hanefî-Mâtürîdî geleneğini devam ettirmiştir (Birgivî, 2011:83). Diğer taraftan Birgivî, konuyla ilgili olarak kendinde tasdik ve ikrar bulunan bir kimsenin imanında artma ve eksilme söz konusu olmayacağını ifade ederek, tasdikte artma ve eksilmenin mümkün olamayacağına işaret etmiştir (Birgivî, 2011:83). Birgivî'nin bu hususa dikkat çekmesi oldukça önemlidir. Zira Hanefî-Mâtürîdî geleneğinde imanda artıp-eksilmenin kabul edilemeyeceğini görüşü, tasdik yönüyle ele alınarak ispatlanmaya çalışılmıştır (Ebû Hanîfe, 2002:58; Mâtürîdî, 2009: 488-496; Eş'arî, 2000: 78; Şehristânî, ts.: 1/88). Çünkü imanın özünü tasdik oluşturduğu kabul edilince, iman ne merteleşmeyi ne de artma ve eksilmeyi kabul eder. Tasdikten en küçük bir şey eksik olursa zan ve tereddüt meydana gelir ki o da imanı yok eder. Eğer iman tasdik yönüyle değil de ibadetler, söz ve güzel ameller yönüyle ele alınırsa iman artar ve eksilir. Çünkü ameller kişinin imanının dışarıya akseden tezahürleridir, zayıf veya kuvvetli oluşunun birer işaretidir. Durum böyle olunca artma ve eksilme sadece taatler ve ibadetlerde düşünülebilir. Dolayısıyla Birgivî açısından da imanın özünü tasdik ve ikrar oluşturduğu için imanda artma veya eksilme söz konusu olamaz, ameller de imana dâhil edilemez. Kişinin imanında amellerin işlemesiyle bir artma olmayacağı gibi, günahın işlenmesiyle de bir azalma olmaz. Çünkü ameli işleme veya terk etme durumunda da kişideki tasdik değişmemektedir. Öte yandan imanda artma ve eksilmeyi reddeden Birgivî'ye göre küfrün artmasıyla imanın azalması ya da küfrün azalmasıyla imanın artması da söz konusu olamaz (Birgivî, ts.b: vr. 84a).

Birgivî, *Vasiyetnâme* eserinde küfrü gerektiren sözler (elfâz-ı küfür) konusunu incelerken de bu konuya yer vermiş, “iman, artar ve eksilir” diyen bir kimsenin küfre gireceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede Birgivî, “iman, inanılması zarurî olan hususlar (nicelik/kemniyet) yönüyle artar veya eksilir” demenin küfür olduğuna; buna mukabil “iman, kuvvetlik ve

zayıflık (nitelik/keyfiyet) bakımından artar veya eksilir” demenin küfür olmadığına, zira birçok müçtehidin imanın nitelik bakımından artıp eksilebileceğini kabul ettiklerine dikkat çeker (Birgivî, 1964: 47-48; Sofuoğlu, 1994: 74).

Bu açıklamalara göre Birgivî, inanılması gereken hususları tasdik etme yönüyle imanda artma veya eksilme olamayacağına; buna mukabil imanın nitelik (keyfiyet) yönüyle artma veya eksilmenin mümkün olduğuna işaret eder. Bu yaklaşıma göre kiminin imanı kuvvetli, kiminin zayıf; kiminin imanı kâmil, kiminin de noksan olabilmekte; “ilme’l-yakîn”, ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn mertebesine ulaşabilmede olduğu gibi yakîn olma itibariyle de kişinin imanı artıp, eksilebilmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere imanda artmanın veya eksilmenin mümkün olup olmaması yapılan iman tarifine göre belirlenmiştir. Yani imanı tasdik, ikrar ve amel olarak tarif edenlere göre imanda artmakta veya eksilme söz konusu olabilmekte; fakat imanı tasdik ve ikrar olarak kabul edip, ameli imana dahil etmeyenlere göre imanda artma ve eksilme mümkün görünmemektedir. Ehl-i Sünnet âlimleri arasındaki imanın mahiyeti ile ilgili ihtilaf ise iman kavramının özüyle ilgilidir: İmanın keyfiyeti söz konusu olduğunda artma ve eksilme olabilir. Yani nitelik yönünden bazı mü’minlerin imanı diğerlerinden daha üstün olabilir. Bu durum imanın özü yönünden olmayıp imanın sıfatı yönündendir. İmanın kuvvetli, zayıf ve kâmil olması, ifade ettiği yakîn derecelerinin farklılık arz etmesi bir gerçektir. Dolayısıyla iman ibadet ve taatlerle sıfat yönünden artar ve bu ibadetler de imanın nitelik kazanmasını sağlar. Ama Birgivî’nin de ifade ettiği gibi iman kalp ile tasdik ve dil ile ikrar olarak kabul edildiğinde artma ve eksilme olması söz konusu olamaz. Çünkü tasdik edilen şeylerin ve tasdik hakikati itibariyle artması ve eksilmesi mümkün değildir. Zira inanç şüphe ve tereddüt kabul etmez.

6. İMANDA İSTİSNA

İmanda istisna meselesi, daha çok Mâtürîdîler ile Eş’arîler arasında mümin bir kimsenin iman ettiğini dile getirirken “inşallâh müminim” demesi etrafında ele alınıp tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmalı konunun merkezini ise bir kişi inandığını ifade ederken “Ben inşallâh müminim” mi demesi daha doğrudur yoksa “Ben hakikaten müminim” mi demesi daha doğrudur? sorusu oluşturmuştur. Mâtürîdî ve Eş’arîleri âlimleri bu soruyu farklı cevaplar vermişlerdir.

Eş’arîler, “İnşallah müminim” demenin daha doğru ve isabetli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Onlara göre mümin bir kişi imanını “ben inşallâh müminim” demek suretiyle dile getirmelidir (Bağdâdî, 1928: 253; Neseî, 1986: 393). Mâtürîdîler ise bu görüşü kabul etmemişlerdir. Onlara göre mümin bir kişi mümin olduğunu “Ben hakikaten müminim” diyerek ifade etmelidir. Bir şart veya istisnâ getirmeksizin kendini mümin diye nitelemeli ve bu konuda “inşallâh” dememelidir. Çünkü imanda kesinlik esastır, istisna yapılıncaya bu kesinlik ortadan kalkar (Mâtürîdî, 2009: 505). Bir diğer ifadeyle iman konusunda “inşallâh” demek şüpheliyi gerektirir, en azından şüphe ihtimali taşır (Sâbûnî, 2005: 175).

Birgivî, imanda istisna konusunda Hanefî-Mâtürîdî çizgiden ayrılmamış, Eş'arîlerin görüşlerini kabul etmemiştir. Ona göre imanda istisnayı kabul etmek doğru değildir. Çünkü istisnada şek ve şüphe vardır. İmanda şek ve şüphenin bulunması ise dalâlet ve küfürdür (Birgivî, ts.b: vr. 83b). Bu bağlamda imanda şüphenin olamayacağına, bu nedenle imanda istisnanın kabul edilemeyeceğine, aksi takdirde imanın geçersiz olabileceğine işaret eden Birgivî, kendisinde iman bulunan bir kimsenin, “ben hakikaten müminim” demesi gerektiğini, mümin bir kimseye “ben müminim inşaallah” demesinin yaraşmayacağını belirtir (Birgivî, 2011: 83-84). Birgivî, bu görüşünü şu şekilde dile getirir: “Bir kimseye “Mümin misin?” diye sorulsa, o kimsenin “Müminim hakkaa!/Evet, muhakkak ki, müminim” demesi gerekir. “İnşaallah” dememesi lazımdır. Yine bu kişiye “imanla ölür müsün” diye sorulsa, “bilmem, Allah bilir” demesi gerekir. Çünkü bu konu gaybtır, biz kulların bilemeyeceği şeylerdendir.” (Birgivî, 1964: 27). Dolayısıyla Birgivî, halde ve istikbalde imanda istisnâyı kabul etmemiş, bu konuda Hanefî-Mâtürîdî geleneğini takip ederek, imanı her türlü şüphe ve tereddütten uzak, kesin bir tasdik olarak değerlendirmiştir.

7. İMANIN MAHLÛK OLUP OLMADIĞI

Konuyla ilgili olarak imanın mahlûk (sonradan yaratılmış) olup olmadığı konusuna da temas eden Birgivî, bu konuda da İmam Mâtürîdî'nin görüşünü benimsemiştir. Birgivî'ye göre imanın biri “kulun tasdik ve ikrar fiili” diğeri de “Allah'ın tevfiik ve hidâyet fiili” olmak üzere iki yönü vardır. İman, kulun ameli olan tasdik ve ikrar fiilini yerine getirmesi bakımından kesbî ve mahlûktur. Çünkü imanda kulun fiillerinden sayılan ikrar, tasdik ve tercih vardır. Kulun kendisini de bu fiillerini de “*Oysaki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı.*” (Sâffât 37/95-96) âyetinde de ifade edildiği üzere Allah yaratmıştır. Dolayısıyla bu fiiller, mahlûk olduğuna göre iman da mahlûk olacaktır. Fakat iman, Allah'ın kuluna hidâyet vermesi bakımından mahlûk değildir. Bir diğeri deyişle iman, Allah'ın bir kulun iman edeceğini ezelde bilip, o kul hakkında hidâyeti dilemesi yönüyle mahlûk değildir. Çünkü tevfiik ve hidâyet Allah'ın iki sıfatıdır. Allah'ın sıfatları ise mahlûk değildir (Birgivî, 2011: 84; a.mlf., ts.b.: vr. 83b).

8. İMANIN GEÇERLİ OLMA ŞARTLARI

İslam âlimleri bir imanının geçerli olabilmesi ve sahibini âhirette ebedî kurtuluşa ulaştırabilmesi için kendisinde bir takım şartların bulunması gerektiğini ifade etmişlerdir (Kılavuz, 2004: 59-60). İmanın geçerli olma şartları arasında sayılanlardan birisi de inanan bir kimsenin korku ile ümit arasında (beyne'l-havf ve'r-recâ) arasında olmasıdır. Yani Allah'ın rahmetinden ümitsiz, azabından da emin olmamasıdır.

Birgivî, eserlerinde bu konuya yer vermiş, konuyla ilgili kendi kanaatini çeşitli açılardan dile getirmiştir. Ona göre mümin bir kimse, imanının bir gereği olarak korku ve ümit arasında orta bir yolu takip etmeli, buna göre yaşamalıdır. Bu durum Kur'an'da “*Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.*” (Nûr 24/37); “*Ey kendi aleyhlerine haddi aşmış kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*” (Zümer 39/5) âyetleriyle ifade

edilmiştir. Buradan hareketle Birgivî, tarikattaki on makamın dördüncüsü olarak havf (korku) ve recâ (ümit) arasında yaşamak olduğunu söyler (Birgivî, 2015: 83). Ona göre bunun aksi bir durum söz konusu olursa bu küfrü gerektirir. Yani Allah'ın rahmetinden ümit kesmek ve O'nun azap ve gazabından emin olmak kişiyi küfre götürür. Bu nedenle inanan kişi korku ve ümit arasında olmalıdır (Birgivî, 2011: 90). Çünkü mezkûr âyette de ifade edildiği üzere Allah'ın rahmetinden sadece kâfirler ümit keserler. Mümin kişi ne kadar günahkâr olursa olsun, hemen günahlarına tövbe edip, pişman olmalı ve Allah'ın rahmetini ve bağışlamasını ümit etmelidir. Yani korku ve ümit arasında olmalıdır (Birgivî, 1964: 95). Bu nedenle Birgivî, hiçbir kimse için “imanla gitti, gider, gidecek veya cennetliktir” denemesini caiz görmez. Çünkü ona göre böyle söylemek gâibe dair hüküm vermektir. Halbuki böylesi bir hüküm vermek sadece peygamberler has bir durumdur. Bu nedenle peygamberlerin haber verdiği kimseler için “İmanla gittiler, cennetliktirler” denilmesi caizdir. Bu tespiti yaptıktan sonra Birgivî, Hz. Peygamber'in cennetle müjdelediği Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi sahabelerin cennete (Birgivî, 1964:27); Şeytan, Ebu Leheb ve Ebu Cehil gibi cehennemle tehdit ettiği kişilerin cehenneme gideceklerini söylemenin caiz olduğunu belirtir. Buna mukabil Birgivî, Allah Teâlâ ve peygamberlerin haber verdiği kimselerin dışında hiçbir kimse için “küfürle gitmiştir”, “küfürle gidecektir” veya “cehennemliktir” şeklinde hüküm vermeyi uygun bulmaz (Birgivî, 1964: 28).

Görüldüğü üzere İmam Birgivî, iman ve mahiyeti kapsamında ele alınıp tartışılan konularda kavramların etimolojik ve ıstilahî anlamları üzerinde ayrıntılı olarak durmamış, bunun yerine konuya ilişkin görüşlerini genelde Ehl-i Sünnet özelde Hanefî-Mâtürîdî geleneği çerçevesinde ayrıntılı kelimâ tartışmalara girmeden kısa ve özlü bir şekilde ifade etmeye gayret etmiştir. Diğer taraftan görüşlerini serdelerken Ehl-i Bid'at mezhepleri karşısında Ehl-i Sünnet itikadının daha sağlam ve doğru olduğunu çeşitli açılardan ispat etmeyi de kendisine hedef edinmiştir.

SONUÇ

Birgivî, iman ve mahiyeti kapsamında tartışılan konulara ilişkin temel görüşlerini genelde Ehl-i Sünnet özelde Hanefî-Mâtürîdî geleneği çerçevesinde kısa ve özlü bir şekilde ifade etmeye çalışmıştır. Nitekim o, imanın hem etimolojik hem de ıstilahî anlamı üzerinde durmuş, imanı “kalple tasdik ve dil ile ikrar etmek” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımın dışında Hâriciyye, Mürcie, Kerrâmiyye ve Mu'tezîle gibi mezheplerin imanın dil ile ikrardan veya kalbin marifetinden veyahut da dilin ikrarı, kalbin tasdiki ve amelden ibaret olduğuna dair yaptıkları tanımları ise çeşitli açılardan eleştirerek reddetmiştir. İman edilecek hususları ise “Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kıyamet gününe, hayır ve şerrin Allah'ın takdiri, dilemesi ve yaratması ile olduğuna iman ettim” şeklinde açıklamıştır.

İman-amel ilişkisi, imanda artma ve eksilme, imanda istisnâ vb. konulara da değinen Birgivî, amelleri imana dahil etmemiştir. Ayrıca iman tanımı gereği tasdik ve ikrarda artma ve eksilmenin mümkün olamayacağına dikkat çekerek, imanda artma ve eksilmenin de söz konusu olamayacağını savunmuştur. Bu konuda Hâriciyye, Mu'tezîle ve Selefîyye'nin

amelleri imana dâhil eden yaklaşımlarını reddetmiştir. Birgivî, her ne kadar amelleri imana dahil etmese de imanla amel arasında sıkı bir bağ olduğuna dikkat çekmiş, amelleri terk etmenin kişiyi imandan çıkarmayacağını, fakat imanın korunması ve olgunluğa erişmesi için amellerin gerekli ve lüzumlu olduğunu önemle belirtmiştir. Öte yandan içinde şek ve şüphe barındırdığı için imanda istisnânın söz konusu olamayacağını da Hanefî-Mâtürîdî perspektifinden açıklamaya çalışarak konuyla ilgili Eş'arîlerin görüşlerini eleştirip reddetmiştir.

Düşünmeye ve tefekküre büyük önem veren Birgivî, taklidî imanın geçerliliği konusunda Müslümanların tahkikî imana sahip olmaları gerektiğini söylemiştir. Bununla birlikte mukallidin imanının (taklidî iman) sahih ve geçerli olduğunu, fakat bu kişinin vacip olan nazarı (akıl yürütmeyi) ve istidlâli (delil ile anlamayı) terk etmesi nedeniyle günahkâr olduğunu ifade ederek bu konuda Matürîdî çizgisini takip etmiştir. İman ve İslam münasebeti konusunda ise bu iki kavramın birbirinden farklı olduğunu savunan Eş'ariyye ve Selefiyye'nin görüşlerine karşı her iki kavramın da "kalple inanmak ve dil ile ikrar etmek" anlamında aynı şeyler olduğunu ifade ederek, yine Mâtürîdiyye'nin temel görüşünü savunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbulut, A. (1992). *Sahabe Devri Siyâsi Hâdiselerin Kelâmi Problemlere Etkileri*. İstanbul: Birleşik Yay.
- Ali el-Kârî, M. (1981). *Şerhu'l-fıkhu'l-ekber*. (Çev. Y. Vehbi Yavuz). İstanbul: Çağrı Yay.
- Ay, M. (2011). Kelam'da Akıl İman İlişkisi Temel Teolojik Yaklaşımlar. *AÜİFD*, 52 (1): 49-68.
- Bağdâdî, A. (2007). *el-Fark beyne'l-fırak*. (Nşr. M. M. Abdülhamid). Kahire: Metebetü Dâri't-Türâs.
- Bağdâdî, A. (1928). *Kitâbu usûli'd-dîn*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (1964). *Risâle-i Birgivî (Vasiyetnâme): Müminlere Nasihat*. (Sad. M. Şevki Eygi v.dğr.). İstanbul: Bedir Yay.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (2011). *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-sîratü'l-Ahmediyye*. (Thk. M. Nazım Nedvi). Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (2015). *Makâmât Tercümesi ve Arapçası*. (Haz. A. Çalışkan). İstanbul: Kitap Kalbi Yay.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (ts.a). *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azîm*. Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi Böl., no: 34/176, vr. 1-91.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (ts.b). *er-Risâletü'l-İ'tikâdiyye*. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 81b-101a.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (ts.c). *Kitâbü'l-irşâd fi'l-akâid ve'l-ibâdât*. Süleymaniye Ktp., Laleli Böl., no: 3706, vr. 296b-316a.
- Câbirî, M. A. (1997). *İslâm'da Siyasal Akıl*. (Çev. Vecdi Akyüz). İstanbul: Kitapevi.
- Cüveynî, İ. H. (1995). *Kitâbu'l-irşâd*. (Nşr. Zekeriyâ Umeyrât). Beyrut.

- Ebû Hanîfe, N. S. (2002). *el-Fıkhu'l-ebsat. İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*. (Çev. Mustafa Öz). İstanbul: MÜİF Yay.
- Ebû Zehra, M. (1996). *İslâm'da Siyasi İtikâdi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. (Çev. S. Kaya). İstanbul: Şuara Yay.
- Eş'arî, E. H. (2000). *Kitâbu'l-lüma*. Beyrut.
- Eş'arî, E. H. (2006). *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve ihtilafu'l-musallîn*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Fahreddîn er-Râzî, M. Ö. (2002). *Kelama Giriş*. (Çev. Hüseyin Atay). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Fîrûzâbâdî, M. M. Y. (2007). *Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Gadret, L. (1982). *Hicrî 330 Yılından Önce İslâm'da Din ve Felsefe*. (Çev. M. Sait Yazıcıoğlu). *İİED*, 5: 331-351
- Gölcük, Ş. ve Süleyman Toprak. (2001). *Kelâm*. Konya: Tekin Yay.
- Hayyât, H. O. (1993). *Kitâbu'l-intisâr ve'r-redd alâ ibn Râvendî el-mülhîd*. (Thk. H. S. Nyberg). Beyrut: Feuilles Orientales.
- İbn Hazm, M. E. (1999). *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nilal*. (nşr. Ahmed Şemseddin). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye.
- İbn Manzûr, C. M. (1119). *Lisanü'l-Arab*. (Nşr. A. Ali el-Kebîr vdğ.). Kahire.
- Izutsu, T. (2005). *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*. (Çev. S. Ayaz). İstanbul: Pınar Yay.
- Kâdî Abdülcebbar, A. H. (2001). *Şerhu'l-usûlü'l-hamse*. (Nşr. Hüseyin b. Ebû Haşim). Beyrut: Daru İhyait-Türasil-Arabiyye.
- Kılavuz, A. S. (1996). *İmân Küfür Sınırı*. İstanbul: Marifet Yay..
- Kılavuz, A. S. (2004). *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mâtürîdî, E. M. (2009). *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. (Çev. Bekir Topaloğlu). Ankara: İSAM Yay.
- Nesefî, E. B. (1986). *Kitâbü't-temhîd li kavâidi't-tevhîd*. (Thk. C. Hasen Ahmed). Kahire: Dar'u-Tabâatü'l-Muhammediyye.
- Nesefî, E. B. (2012). *Şerhu'l-'umde fi 'akâdeti'l-Ehl-i Sünnet ve ve'l-Cemaat*. (Nşr. A. M. İsmail). Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Nesefî, E. M. (2004). *Tebşiratü'l-edille*. (Nşr. H. Atay ve Ş. A. Düzgün). Ankara: DİB Yay.
- Nevbahtî, H. M. (2006). *Fıraku'ş-Şia*, Beyrut: Dâru'l-Edvâ.
- Önal, R. (2015). *İmân ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği*. *OMÜİFD*, 39: 121-146.
- Pezdevî, E. Y. M. (1994). *Ehl-i Sünnet Akaidi*. (Çev. Ş. Gölcük). İstanbul: Kayıhan Yay.
- Rağîb el-İsfehânî, H. M. (2002). *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*. (Tthk. M. S. Geylânî). Beyrut: 2002.
- Sâbûnî, N. (2005). *Mâtürîdiyye Akaidi*. (Çev. B. Topaloğlu). Ankara: DİB Yay.
- Sofuoğlu, M. C. (1994). Birgivî'nin 'Vasiyetnâmesi' üzerine Bazı Düşünceler. *İmam Birgivî Sempozyumu*. (Haz. M. Şeker). Ankara: TDV Yay., ss. 73-77.
- Suphi, A. M. (1985). *Fî-ilmî'l-keâm: Mu'tezile*. Beyrut: Daru'n-Nehhati'l-'Arabiyye.

Şehristânî, M. A. (ts.), *el-Milel ve 'n-nihal*. (Nşr. M. F. Muhammed). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Taftazânî, S. (1991). *Şerhu'l-Akâid*. (Çev. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yay.

Yazıcıoğlu, M. S. (2001). *İslâm Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi*. Ankara: Akçağ Yay.

Watt, M. (2005). *İslâm Kelâmında İman Kavramı*. (Çev. S. Akkuş). *SÜİFD*, 11: 85-95